

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК РЕГУЛЯТОРИ ЕМОЦІЙНОГО КЛІМАТУ СІМ'Ї

VALUE ORIENTATIONS AS REGULATORS OF THE EMOTIONAL CLIMATE OF THE FAMILY

Проблема ціннісних орієнтацій є однією із пріоритетних у сучасній науці, особливо в умовах кардинальних змін, які відбуваються в нашій країні. Зростаюча необхідність формування моральності та спрямованості особистості у процесі підготовки молоді до сімейного життя зумовлює підвищення наукового інтересу до вивчення впливу особистісних цінностей подружжя на становлення молодій сім'ї.

Сім'я відіграє величезну роль у житті окремої особистості і суспільства загалом. Вона є важливою сферою особистісної самореалізації, завдяки якій задовольняються базові психологічні потреби особистості, без чого неможливим є її психологічне здоров'я та особистісний розвиток. На вибір здорового чи нездорового способу життя безпосередньо впливають соціальні настанови людини, що виявляються в ієрархії ціннісних орієнтацій. Цінності складають ядро культури, а цінності особистості акумулюють у собі основний зміст її духовного світу. Вони як інтимне надбання особистості представляють притулок свободи особистості і виводять її в область соціальної взаємодії. Ціннісні орієнтації особистості виступають найважливішим чинником мотивації поведінки людини і лежать в основі його соціальних вчинків. Зміст і рівень розвитку особистісних цінностей визначають міру соціалізації та ступеня входження індивіда до системи соціальних установ і спільнот. Через це ціннісні орієнтації є одним з найбільш пріоритетних областей вивчення психології, соціології, політології та інших наук, які вивчають людину і суспільство.

Стаття присвячена одному з актуальних питань, які виникають в мікрокліматі сім'ї, зокрема, це стосується питання ціннісних орієнтацій. У статті висвітлено поняття сім'ї та її ціннісних орієнтацій та типи орієнтацій на взаємини, розглянуто значущі цінності для позитивної сформованих сімейних взаємовідносин. Розкрито вплив ціннісних орієнтацій на емоційний та психологічний клімат сім'ї, взаємодії між партнерами в шлюбно-сімейних установах та який вплив на емоційний клімат сім'ї здійснює психологічна сумісність партнерів

Ключові слова: сім'я, сімейні взаємини, емоційний клімат сім'ї, психологічний клімат сім'ї, цінності, ціннісні орієнтації, система цінностей, типи орієнтації на відносини.

The problem of value orientations is one of the priorities in modern science, especially in the conditions of the radical changes that are taking place in our country. The growing need for morality and personality orientation in the preparation of young people for family life leads to increasing scientific interest in studying the influence of spouses' personal values on the formation of a young family.

The family plays a huge role in the life of the individual and society as a whole. It is an important area of personal self-realization, which satisfies the basic psychological needs of the individual, without which its psychological health and personal development are impossible. The choice of healthy or unhealthy lifestyles is directly influenced by the social preferences of the individual, which manifest themselves in the hierarchy of value orientations.

Values form the core of a culture, and personality values accumulate the basic meaning of their spiritual world. They, as an intimate property of the individual, represent the refuge of individual freedom and bring it into the sphere of social interaction. The value orientations of the individual are the most important factor in motivating a person's behavior and underlie his or her social actions. Content and level of development of personal values determine the degree of socialization and the degree of entry of the individual into the system of social institutions and communities. Because of this, value orientations are one of the most priority areas of study in psychology, sociology, political science and other sciences that study human and society.

The article deals with one of the topical issues that arise in the microclimate of the family, in particular the issue of value orientations. The article deals with the concept of family and its value orientations and types of orientations for relationships, considers significant values for positively formed family relationships. The influence of value orientations on the emotional and psychological climate of the family, interactions between partners in marital and family settings and the influence on the emotional climate of the family by the psychological compatibility of partners are revealed.

Key words: family, family relationships, emotional climate of the family, psychological climate of the family, values, value orientations, value system, types of relationship orientation.

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-1-31>

Сердюк Н.М.,

канд. пед. наук,
викладач кафедри психології
III медичного факультету
Одеського національного медичного
університету

Рудакова В.Ю.,

студентка II курсу магістратури
III медичного факультету
Одеського національного медичного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. Основною причиною порушення взаємин у сім'ї є різні уявлення подружжя про основні сімейні цінності. Розбіжності в системах ціннісних орієнтацій можуть бути підґрунтям багатьох сімейних конфліктів, зокрема: конфлікт сімейних ролей, боротьба за лідерство в сім'ї, конфлікт як засіб зняття напруження, конфлікт як захист власного «Я». В основі кожного з них лежить суперечність між сформованими до шлюбу ціннісними уявленнями кожного з подружжя про функції чоловіка і дружини в сім'ї та способи їх

реалізації. Конфлікт може виникнути і внаслідок зіткнення звичних для кожного з подружжя шляхів і способів задоволення соціокультурних, інтелектуальних, естетичних та інших потреб, прагнення відстояти свою індивідуальність, намагання узгодити уявлення про себе з думкою партнера. Конфліктна ситуація у сфері ціннісних орієнтацій, що перешкоджає створенню взаємоприйнятної системи сімейних цінностей ширшого, загального обсягу, ніж індивідуальні, унеможливає інтеграцію родини, а отже й виконання нею своїх обов'язків і призначення, загрожує її існу-

ванню та розвитку, щасливому сімейному життю її членів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми вивчення сім'ї, сімейних цінностей, історій присвячено багато робіт як вітчизняних, так і зарубіжних науковців з різних галузей знань. Є концептуальні положення щодо динаміки сімейних цінностей таких вчених, як С.І. Голод, В.П. Кравець, В.Г. Неміровський, А.В. Носкова, Т.В. Андреева про психологічні особливості сучасної родини, а також сімейні цінності як регулятор стосунків в сім'ї, включаючи аспекти формування сімейних цінностей сучасної молоді, сучасної родини [5].

Сімейні взаємини як складну психічну реальність, яка включає в себе індивідуальні, колективні, онтогенетичні, соціогенетичні й міфологічні основи, розглядали в своїх працях В.В. Абраменкова, Н.М. Лебедева, Є.Є. Сапогова, Л.Б. Шнейдер. Не дивлячись на активний розвиток предметного поля психології сім'ї, деякі явища, що породжуються сімейною взаємодією, так і залишаються непізнаними [9].

У сучасному суспільстві спостерігається тенденція широкого розповсюдження позасімейних ціннісних орієнтацій, засобів самореалізації в усіх галузях життєдіяльності, в тому числі й сімейних. Це виражається в тому, що натеper час велика кількість людей має потребу в тих цінностях й об'єктах, які б замінили сімейні. Причини виникнення такої потреби й засоби її задоволення розглядали в своїх роботах також зарубіжні дослідники Е. Бек, М. Боуен, Е. Кейн, Е. Кетчер, Л. Саймон, Б. Фогль та інші. [6]

Деякі соціально-психологічні аспекти сім'ї відображені в ряді робіт вітчизняних філософів, соціологів, педагогів, медиків, юристів (Н.В. Андреевкова, Л.В. Благонадеждіна, Ю.Н. Волкова, С.Я. Вольфсона, В.Б. Голофаста, Р. І. Капралова, І.С. Кона, І.С. Славіна, А.Г. Харчева, В.В. Юстицького та інші). Але в цих роботах розглядаються лише окремі елементи соціально-психологічних проблем ціннісних орієнтацій сім'ї. Збереження та зміцнення авторитету сім'ї в очах підростаючого покоління є на цей час пріоритетним завданням, що стоїть перед суспільством. Від того, як сьогодні молоді люди ставляться до сім'ї, залежатиме доля родини в майбутньому як соціального інституту.

Проведений аналіз літературних джерел показує, що питання сімейних цінностей в подружній парі і впливу їх на психологічне здоров'я сім'ї потребує додаткового вивчення.

Мета статті – обґрунтувати необхідність збереження сімейних цінностей в умовах сучасних трансформаційних змін; з'ясувати, яким чином існуючі сімейні цінності сприяють гармонійним взаєминам у сім'ї та впливають на емоційний клімат сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Сім'я – це розгалужена система стосунків, що включає в себе такі елементи: подружжя, їх діти, інші родичі чи юридично прирівняні до них люди. Сім'я – це найголовніша форма організації особистого побуту, за основу якої беруться відносини між чоловіком та дружиною, батьком і дітьми, братами і сестрами та іншими родичами, що поєднані спільною територією проживання та веденням спільного господарства [12].

Для забезпечення психологічного комфорту в сім'ї та успішного її функціонування суттєве значення мають взаємини і взаємодія принаймні у трьох складниках: між самим подружжям, батьками й дітьми, між братами й сестрами, якщо в родині зростають двоє і більше дітей. Основним чинником, що зумовлює характер взаємин в усіх ланках сім'ї, є ставлення подружжя один до одного та їхні батьківські орієнтації щодо дітей.

Система цінностей є динамічною системою, що формує в процесі всього періоду виховання і соціалізації, яка відіграє провідну роль у процесі прийняття рішення, що дозволяє вирішувати, що для людини значимо й важливо у сімейному житті. Умовою нормального розвитку і функціонування сім'ї є наявність у чоловіка і дружини різноманітних ціннісних орієнтацій. Різноманіття систем цінностей служить природною базою для індивідуалізації особистості, і тому система, що забезпечує таке різноманіття, володіє найбільшою стійкістю. Подружжя в процесі сімейної взаємодії прагне актуалізувати свої моделі, але зазвичай стикається з низкою труднощів: матеріально-побутових, емоційно-психологічних, інтимно-моральних, подолання яких вимагає від них певних зусиль. Від усвідомлення, бажання і потенційних можливостей поєднати свої ціннісні орієнтації з аналогічними поняттями партнера залежить ступінь задоволеності шлюбом [8].

У принципі визначення поняття «емоційний клімат в сім'ї» не існує. Емоційний клімат сім'ї може залежати від рівня тривожності подружжя, їх емпатичних здібностей, стилю взаємин, особистісних характеристик, самооцінки, ступеня довіри один одному, установок і цінностей, тенденцій поведінки, мотивації досягнення. Також емоційний клімат може залежати від емпатичних здібностей подружжя, від рівня їх тривожності, стилю взаємин, ступеня прив'язаності один одного та установок і цінностей. Зусилля кожного з членів родини мають бути спрямованими на благополуччя і добробут сім'ї. Тільки у такому випадку сім'я здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації.

Психологічний клімат – це сукупність психологічних стану, настрою, відносин людей у групі та колективі. Виділяються дві категорії психологічного клімату: сприятливий і несприятливий. Клімат визначається наступними основними характерис-

тиками: взаєморозумінням і стійкістю, згуртованістю, емоційним станом тощо. На психологічний клімат сім'ї впливають також відносини подружжя як до людей взагалі, так і до членів родини і один до одного. Благополуччя родини визначається і такими якостями її членів, як доброзичливість один до одного, прагнення взяти відповідальність, вміння поставитися до себе більш критично. Психологічний клімат благополучної сім'ї характеризується спільністю інтересів подружжя [3].

Не менш важливий вплив на формування відносин в сім'ї має культура дозвілля і спілкування, єдине сімейно-побутове самообслуговування подружжя, формування сімейної субкультури, традицій, ритуалів. Постійність емоційних відносин підкорюється рівноправності членів сім'ї, особистих неповторних потреб, які реалізуються у межах подружжя та сімейного життя загалом.

У взаємовідносинах між чоловіком та жінкою, між батьками та дітьми, між друзями люди прагнуть одне до одного не лише через схожість характерів, але й через доповнюваність, компліментарність. Ціннісні орієнтації подружжя можуть не лише співпадати, бути близькими за ієрархічною побудовою, а й взаємодоповнювати один одного, що своєю чергою сприяє компенсації і згладжуванню неспівпадінь та протилежності у цілях.

Психологи виділяють 3 типи орієнтацій на взаємини:

1. Егоцентрична орієнтація передбачає знаходження особистісного «Я» як центр уваги, особистісні інтереси, бажання та цілі; інші предмети і люди – це кошти для задоволення або перешкоди до досягнення. Егоцентрики люблять вступати в конфлікти.

2. Альтероцентрична орієнтація. В середині стоїть інша людина; себе людина приймає як засіб задоволення для потреб іншої людини.

3. Соціоцентрична орієнтація. Вбачає родину як цінність, що вважає врахування своїх і чужих інтересів найважливішими [11].

Часто спостерігається стикання з взаємним невизнанням, дійсно протилежних за типом орієнтацій на взаємини осіб за ієрархією цінностей подружжя; у ситуації спроби розібратись та зблизитись у їхніх питаннях з'являється ціла купа образ і звинувачень кожного з них на адресу іншого. Але детальне вивчення ситуації дає змогу зрозуміти сутність конфлікту, яка полягає в тому, що кожен з подружжя прагне знайти шляхи вирішення своїх проблем за рахунок іншого, а почуття любові та взаємоповаги вже давно відсутнє у стосунках. У сім'ї, де шлюб будувався на розрахунок, неможливо чекати гармонії в сім'ї. І предмет розрахунку – не обов'язково гроші. Спокусою може виступати суспільний статус, необхідність вирішити квартирне питання, а також страх самотності, який кимось сприймається як клеймо [10].

Стабільна подружня взаємодія значною мірою проявляється тоді, коли є схожість у партнерів шлюбно-сімейних установок. Звичайно, однозначної відповідності між поглядами і поведінкою немає, проте поведінка людини в конкретній ситуації великою мірою визначається її ставленням до неї. У зв'язку з цим у дослідженнях, присвячених найрізноманітнішим аспектам подружніх взаємотосунків, вивчення настанов шлюбних партнерів займає особливе місце. Зазвичай аналізу підлягають такі настанови, як ставлення до шлюбу, до дітей, до розлучення, до осіб протилежної статі, до сексуальних взаємин тощо.

На основі аналізу праць вчених можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації, настанови, моральні норми, цільові уявлення про шлюб та сім'ю визначають функціонально-рольові очікування партнерів. Узгодженість функціонально-рольових очікувань, демократичність, гнучкість, готовність до виконання тих чи інших сімейних функцій і ролей сприяє успішній взаємодії в майбутній сім'ї, оскільки повнота та благополучність сімейного життя багато в чому залежить від того, наскільки шлюбні партнери можуть виконати всі функції, які покладені на сім'ю.

Загалом можна сказати, що й психологічна сумісність – це єдність поглядів, емоційного настрою, взаєморозуміння, схожість оцінок життєвих ситуацій тощо. Її традиційно прийнято розглядати з двох позицій: 1) сумісність розглядається як два набори якостей партнерів, які оптимально поєднуються і забезпечують ефективну структуру; 2) сумісність виникає не на основі схожих рис чи таких, що взаємодоповнюють одні одних, а завдяки здатності партнерів до поступливості, взаєморозуміння, завдяки активному пошуку гармонійних стосунків. Сумісність у першому випадку є потенційною можливістю благополучних подружніх стосунків, а сумісність, що ґрунтується на вмінні врахувати інтереси іншої людини, є реальною гарантією успішного шлюбу. З таких позицій сумісність характеризує здатність особистості до психологічної адаптації у взаєминах з іншим індивідом [4].

Висновки. Таким чином, система ціннісних орієнтацій сім'ї не є сталою протягом усього її життєвого циклу. Загальносімейні цінності не завжди включають у себе ціннісні орієнтації кожного з подружжя. Діапазон ціннісних орієнтацій окремих осіб родини може бути вузьким або ширшим від загальносімейних. Чим ширший обсяг індивідуальних цінностей подружжя, тим більше в них можливостей для взаєморозуміння, тобто для єдності.

Для психологічної сумісності подружжя важливе значення має взаємопізнання і взаємоузгодження індивідуальних ціннісних орієнтацій кожного з них, вироблення на їх основі загальносімейних цінностей. При цьому мають значення не тільки схвалення й прийняття загальносімей-

них цінностей, а й позитивне ставлення кожного з подружжя до ціннісних орієнтацій партнера.

Виходячи з отриманої інформації, ми зробили висновок, що емоційні відносини не є постійними і незмінними, тому необхідна розумна організація взаємин у шлюбі. Ціннісна система особистості – складне ідеальне утворення нашої свідомості та самосвідомості. Необхідно пам'ятати, що система цінностей не є пасивним наслідком впливу соціокультурного середовища, економічних і політичних чинників. Вона, крім того, ще є й однією із форм самоусвідомлення, самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних, естетичних та інших сил і уявлень особистості, які перебувають у тісному взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки, зумовлюючи їх і одночасно перебуваючи в залежності від них, від характеру й об'ємності інформації про культурні цінності, їх сутність, функції і властивості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеева Л.С. Роль представлений о партнере в развитии отношений супругов. Семья и личность. Тезисы Всесоюзной конференции. Москва, 1981. С. 71–72.
2. Ачильдиева З.Ф., Яблонских Т.Г. Анализ некоторых аспектов подготовленности молодоженов к семейной жизни. Вильнюс, 1996. 97 с.
3. Гудечек Я. Ценностная ориентация личности. *Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности*. Москва : Наука, 1989. С. 102–110.
4. Олейник Ю.Н. Исследования уровней совместимости в молодой семье. *Психологический журнал*, 1986. Т. 7. №2. С. 59–76.
5. Кравець В.П. Психологія сімейного життя : навч. посібник. Тернопіль, 1995, ч.1. С. 310.
6. Андреева Т.В. Семейная психология. Санкт-Петербург : Речь, 2004. С. 244.
7. Бурлачук Л.Ф. Словарь – справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. Санкт-Петербург : Звезда, 1999. С. 528.
8. Куминова Л.А. Роль социально-культурных институтов в формировании семейных ценностей. URL: <http://www.altgaki.org/orc/op/241-2010-02-01-17-26-16>.
9. Антонюк Е.В. Представления супругов о распределении ролей / Е.В. Антонюк. Тверь, 2001. С. 114.
10. Гаврилюк В.В. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации: поколенный подход / В. В. Гаврилюк, Н. А. Трикоз. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/611/119/1217/011>.
11. Голод С.И. Стабильность семьи: социальный и демографический аспекты. Ленинград : «Наука», 1984. С. 136.
12. Дружинин В.Н. Психология семьи. Москва : «КСП», 1996. С. 160.